מורשת יעקב

גליון חודשי מתורת רבינו היעב"ץ

יו"ל לרגל נ"ר שנה להסתלקותו

שנה א: גליון ג | אב תשפ"ו

נלקטו מתורת רבינו על כל מקטע: תורה. משנה. הלכה ושו"ת. קבלה. מוסר ודרך ארץ. סידור. דקדוק. תולדות.

עמודי שמים. שערי שמים. מגדל עוז. לחם שמים. משנה לחם. מגילת ספר.

הקשורים ליעקב. לוח ארש. קולן של סופרים על הש"ס.

תורת הקנאות. איגרת בקורת. ספר שימוש.

מטפחת ספרים. ציצים ופרחים.

שאילת יעבץ. מור וקציעה.

אם לבינה. עולם ברור.

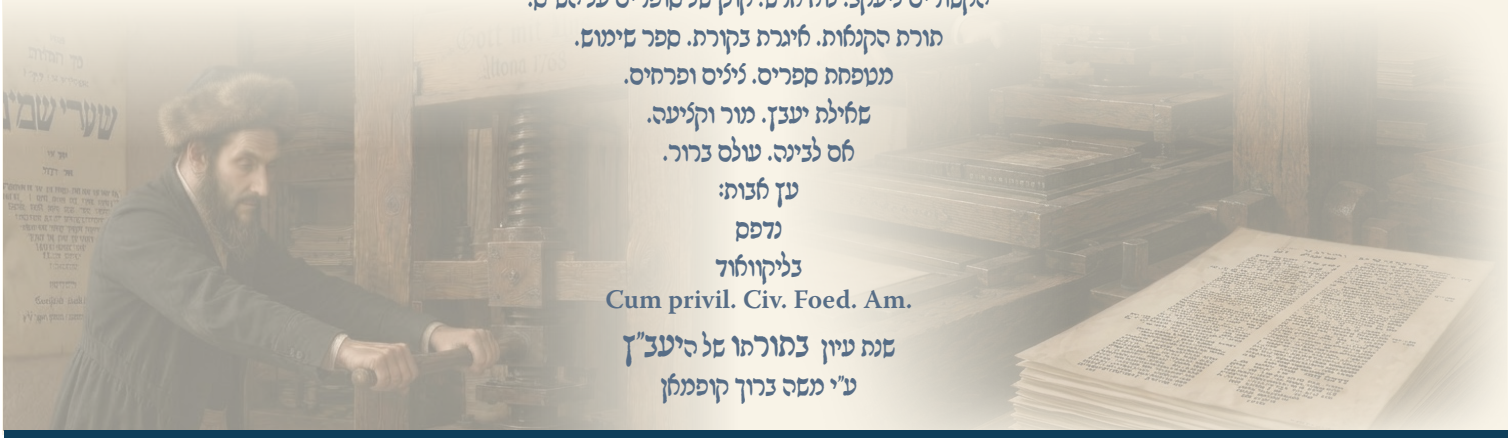

עץ אבות:

נדפס

בליקוואוד

Cum privil. Civ. Foed. Am.

שנת עיון בתורתו של היעב"ץ

ע"י משה ברוך קופמאן

הליכות יעקב

הנהגות רבינו בעניני 'תשעת הימים'

א) בגדי שבת בברית מילה: נוהגין שהמוהל והסנדק ואבי הבן לובשים בגדי שבת אבל לא בגדים חדשים וגם אין מסתפרין [ראה מו"ק (סימן תקנא) ושאילת יעב"ץ (חלק ב סימן כב), ודלא כאחד שהתיר]. ואשת הסנדק ואמו של התינוק גם כן מותרות ללבוש בגדי שבת, אבל לא שאר הנשים.

ב) בגדי שבת בשבת: ממה שהתירו לבעל ברית, ק"ו לשבת שמותר ללבוש בגדי שבת. לכן יש לפקפק הרבה על מנהג אשכנזים, שאין מחליפין בגדי חול בשבת חזון. אבל מנהגו של החכם צבי זצ"ל שלא לשנות בו מאומה אפילו כשחל שבת בט' באב עצמו, וכן אנו נוהגין אחריו. והרי אמרו שבשבת זו מעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בבשר ויין. ואם לשולחנו כך, לכבוד קונו במקום כבודו עאכ"ו. גם למדנו לשינוי בגדים בשבת מן התורה (שבת קיד, א) [ועיין במשנה ברורה (סימן תקנא ס"ק ו) בשם הגר"א ומנהג ק"ק וילנא שאף הוא דלא מנהג האשכנזים].

ג) ברכת המזון על הכוס: מעיקר הדין מותר לזמן על כוס יין, ואין כח במנהג לאסור יין דמצוה. גם יש לומר דאדעתא דמצוה לא אקבע. ומכל מקום כיון דאיכא מאן דאמר דברכת המזון אינה טעונה כוס, אע"ג שהעיקר לדינא דבשלשה צריך כוס, מכל מקום אין לזוז מן המנהג בזה. והוסיף רבינו בשם אביו, "כמדומני שגם אבי מורי ז"ל כך היה נוהג. וכנראה שנשא פנים למנהג זה, שלא ליתן פתחון פה לעמי הארץ שיאמרו שאנו מקילין לעצמנו ח"ו. מכל מקום מי שמזמן עליו [-והוא רגיל בכך כל השנה], אין לתפסו על כך. אבל לא כל הרוצה ליטול השם יטול, אלא אם כן הוא מוחזק לחסיד בכל מעשיו".

ד) אכילת בשר בסיום מסכת: בסיום ספר, אין רשאין לאכול כי אם אותן שלמדו עמהם, וגם המחזיקים בידי הלומדים בממונם. וכן הגבאים המשגיחים עליהם ומשרתיהם, כל אלו מותרין אפילו יהיו רבים. אך לְזַמֵּן אחרים מלבד אלה מפני האהבה והכבוד, או לאיזה תועלת שיהיה, ודאי איסור גמור [ראה ביאור הלכה ד"ה וסיום]. הממהר לסיים לימוד ספר, יותר מלימודו בשאר ימות השנה, לית לן בה, כי מכל מקום הוא זריז ונשכר שהקדים עצמו למצוה [דלא כאליה רבה ס"ק כו שהחמיר בזה], בתנאי שלא יגרע מעסק הלימוד היטב כראוי להבין ולהשכיל.

ה) המקבל תלמיד חכם בביתו והוא דורש בפניהם: רבינו חידש עוד היתר, כאשר הוא מקבל אורח תלמיד חכם בתוך ביתו, אין לך סעודת מצוה גדולה מזו, שהנהנה בסעודה שתלמיד חכם מיסב בה כנהנה מזיו השכינה, וגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה. על כן אם החכם האורח הבא צריך לאכול בשר משום חולשא דאורחא וכדומה, מותר לבעל הבית לאכול עמו בשר ולשתות יין. ומותר בכה"ג לְזַמֵּן אפילו כל הלומדים והחכמים שבעיר להסב עמו לכבודו, ולא ימלט משמועות חידושי תורה, והרי זו סעודת מצוה כפולה. אע"ג דבלאו הכי לא שרי משום דברי תורה לחוד, מכל מקום כהאי גוונא כדאי להיקרא סעודת מצוה. והוא שיהיה חכם גדול מובהק ומומחה לכל. ולא אזלינן בתר שמא, אלא בתר טעמא טעם זקנים, אפילו בחור בשנים עכתו"ד. נמצא שרבינו התיר בצירוף כמה דברים - האורח הוא תלמיד חכם, ודורש לפניהם בחידושי תורה, והאורח עצמו אוכל בשר מחמת חולשא. [ראה בשו"ת חות יאיר (סימן ע) שכתב וז"ל, יש לומר דפלפול התלמידי חכמים בסעודה לעולם לא אלים לעשות הסעודה לסעודת מצוה להקל לענין נדר. ומה שנאמר כל הנהנה מסעודה שתלמידי חכמים בתוכה כאילו נהנה מזיו השכינה מקרא דסעודת יתרו, אין לומדים הלכה מן ההגדה וכו', והטעם מפני שאין הסעודה גורמת בעצם לדברי תורה כי גם זולת הסעודה הת"ח לומדים, ובאסיפתן יחד שקלו וטרו בדברי תורה. וכן סעודת הסיום נקרא סעודת מצוה מצד שמחת הסיום לא מצד שתלמידי חכמים מסובים יחד. אבל הדרוש שבסעודה ודאי מספיק, כי כל המסובין הן ת"ח או המוניים מקשיבים לקול הדורש, ע"כ.]

(ע"פ סידור שערי שמים, שער סור, אשנב א-ב)

יגל יעקב

יום טוב של חמשה עשר באב

בגמרא סוף תענית (ל, ב) הובאו הרבה דברים שאירעו בט"ו באב. רבינו סובר שכל הפירושים אמת, ומונה והולך כל הדברים במספר: 1) בו כלו מתי מדבר, ואף אותם שחשבו שהגיע זמנם למות, פירשו לחיים. 2) חזר הדיבור למשה רבינו אחר ל"ח שנה שלא נתייחד אליו הדיבור. 3) יום שהותרו שבטים זה בזה. 4) יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל. 5) יום שביטל הושע פרדסאות שהושיב ירבעם שלא יעלו ישראל לרגל. 6) יום תבר מגל. שעד אותו יום כורתין עצים למערכה, ונשלם הדבר. 7) בו ניתנו הרוגי ביתר לקבורה. 8) זמן עצי כהנים לבני זתוא בן יהודה.

עפ"י זה הדגיש רבינו שאין זה כשאר ימים שאין אומרים תחנון, אלא ראוי לעשותו כמועד שאין אומרים בו גם למנצח וא-ל ארך אפים. וגם יפה מנהג ק"ק פולין שאין נופלין על פניהם גם במנחה שלפניו [מה שלא היה נהוג באשכנז עדיין, וכמשמעות לשון השו"ע (סימן קלא) דבט"ו באב נופלין במנחה שלפניו, עיין במשנה ברורה שם (ס"ק לב)] "שצריך לעשות לפחות זכר ליום טוב גדול כזה להשלימו כלילי שבת ויומו".

(ע"פ סידור שערי שמים, שער הניצוץ)

להערות, לקבל הגליון, או לנדב לזכות: yaavetz250@gmail.com

קול יעקב

בענין י"ב שבטים כנגד י"ב חדשים

בשבטי יעקב הובא דעת היעב"ץ שסידר החדשים על פי לידת השבטים ולא על פי סדר הדגלים, ומצא הרב מ.ב. קופמאן בחז"ל כמה מקורות לדיעה זו. אבל יש לידע שגם לדעת האריז"ל והגר"א יש מקורות. ראה בילקוט שמעוני (פרשת פקודי רמז תיח) "עשה אותם דגלים כדגלי מרום, **שבט יהודה במזרח ישששכר וזבולון עמו כנגדן במרום טלה שור תאומים**" וכו'. והבני יששכר בספרו ביאר יפה כל שבט ע"ד סדר הדגלים.

שמעון סילווער

תשובת משב"ק: באמת יש הרבה שיטות בסדר השבטים וכמובן אין בידינו להכריע. הבני יששכר ביסס דבריו ע"פ האר"י בפירושו לספר יצירה. אמנם הראב"ד הראשון בהקדמתו לספר יצירה כתב אחרת. וראה בסידור יעב"ץ (דפו"ח) שציינו על זה כמה מן השיטות. [ויש להעיר על עוד שיטה המובאת ביערות דבש שהסדר ע"פ ראובן שמעון לוי וכו', אבל מתחילים מתשרי.]

ובספר תקנת השבים מאת הגאון רבי צדוק מלובלין עסק בענין זה ונמשך אחר דרכו של האריז"ל, ומ"מ כתב כי חודש אב ומזלו אריה כנגד שבט דן אשר כתוב בו דן גור אריה, והוא הפחות שבשבטים נגד אב. ואף שאין זה העיקר לדעת האריז"ל, כתב הג"ר צדוק וז"ל, ואף שכפי מה **שקבלתי** סדרן של שבטים נגד חדשי השנה אינו כן, באמת יש כמה נוסחאות שונות בזה עיין במפרשי ספר יצירה, **ולדעתי אלו ואלו דברי אלקים חיים כי יש באמת סדרים שונים בזה וכולם אמת** מצד זולת צד, ועל כן לא נתפרש בספר יצירה עצמו סדר השבטים לי"ב פשוטות, ואין כאן מקום ביאור זה.

* * *

בענין שמחה יתירה בימי בין המצרים

מה שכתבת ב'תולדות יעקב' בשם הרב הלל שמעון שמעונוביץ שליט"א שאולי הטעם שלא ניחא ליה לרבינו היעב"ץ זצ"ל בחתונת ליל שבעה עשר בתמוז היה משום שהיה שמחה ומסיבה גדולה כו' לא הבנתי, ממה נפשך, אם מותר לשמוח בשמחת הנישואין יש לשמוח מאוד ואין למעט בשמחה של מצוה כלל, ואם אין לעשות חתונה אז אף שמחה קטנה אין לשמוח. וצ"ב.

שמואל דוד בערקאוויטש

תשובת משב"ק: קצרתי בדברי ידידי הרב הלל שמעון ועתה אעתיק את דבריו בענין הפירוש **ממעטין בשמחה**. וז"ל, ובענין מה שהתלונן הגר"י עמדין על ששבעת ימי המשתה נמשכו לימי בין המצרים בשמחה גדולה, יש לדייק שעיקר הדבר שנמשך לתוך בין המצרים לא איכפת ליה, אלא תלונתו היתה על מה שעשו 'שמחה גדולה'. ונראה לדמות לדברי הגליא מסכת בחלק הדרושים שפירש הא דתנן "משנכנס אב ממעטין בשמחה", שה'שמחה' האמורה היא סעודת מצוה שמצוה לשמוח בה, וכלפי זה אמרו שצריכים למעט את השמחה ולעשות רק בצמצום, וכמו שכתב הרמ"א (סימן תקנא סעיף י). וכן מה שאמרו (תענית כט, א) "משנכנס אדר מרבים בשמחה" אין הכוונה לשמוח סתם, רק שכאשר יש עת ועונה לשמוח בשמחה של מצוה, ראוי להרבות קצת יותר מן הראוי, משום שהזמן גרמא לשמחה באותו זמן, ע"כ. והוא הדין דס"ל להיעב"ץ, שבבין המצרים אף שאולי מותר מצד הדין לעשות משתה של שבע ברכות מ"מ אין ראוי לעשותו בשמחה גדולה, עכ"ל.

[ונראה להוסיף מענין לענין שכעין זה מבואר בדברי רבינו עצמו לגבי מלאכה בתשעה באב (שער הדלק ארובה ד) לגבי מלאכת דבר האבד, שכתב "היינו בצינעא דוקא". וכן לענין העושה קצת פרקמטיא דשרי במקום שנהגו להקל, כתב "ואף העושה מעט, יעשה בצינעא, אבל בפרהסיא כלל וכלל לא". וביאר רבינו את הענין שם, כי אפילו במקום שנהגו היתר, הלא מכל מקום צריכין **למעט** במשא ומתן. א"כ מבואר אע"פ שהדבר מותר מ"מ ממעטין בכל מה שאפשר וע"כ התיר רק בצינעא.]

קינה ליעקב

חזרת המרגלים בערב תשעה באב (ח' אב) או בתשעה באב עצמו

איתא בגמ' תענית (כט, א), בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וכו' ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא. אמר רבה אמר **רבי יוחנן** אותו היום 'תשעה באב היה'. אמר להם הקב"ה "אתם בכיתם בכיה של חנם - ואני קובע לכם בכיה לדורות". גמ' זה הובא בעוד שני מקומות - בסוטה (לה, א) באגדה של המרגלים, ובסנהדרין (קד, ב).

משמעות הגמ' לפי גירסא זו שחזרו המרגלים בתשעה באב, ואותו לילה שבכו היה ליל עשירי באב. וכן משמע בתוס' (ד"ה אמר) שכתבו "וביום תשעה באב שבו המרגלים מתור הארץ", וכן הגיה הב"ח בנוסח הגמ' (אות א) שכן יוצא לשיטת התוס'. [וכן בסמוך אצל חורבן הבית הגיה הב"ח אותו היום תשעה באב שהתחילו לשרוף את ההיכל בט' לפנות ערב הסמוך לעשירי, ולא בערב הנכנס לט'].

אבל המהרש"א (שם) כתב שגירסת 'ערב' תשעה באב יותר מחוורת, וכן משמע ברש"י ששבו המרגלים בח' אב לפנות ערב. וכן הגיה הגר"א בסדר עולם ועוד מפרשים.

בחידושי רבינו על הגמ' שם העיר כי לפי הגירסא "אותו היום תשעה באב" מובן מה ש**רבי יוחנן** אמר דבר זה, כי אמרו בהמשך הגמרא, אמר רבי יוחנן, אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של היכל בו נשרף. ורבנו, אתחלתא דפורענותא עדיפא, ע"כ. וא"כ רבי יוחנן לשיטתו, שלדעתו היה מן הראוי לקובעו בעשירי שאז נשרף המקדש, ולכן ודאי לדעתו היה מעשה דמרגלים בליל עשירי ואז היה בכיה של חנם דכוותיה הקב"ה קבע בכיה בו לדורות. שאם היתה חזרת המרגלים בליל ט' ואילו הצום בליל עשירי כמו החורבן, נמצא שלא היו הבכיות ביום אחד. אבל לפי חכמים ע"כ היה מעשה דמרגלים בליל ט', ולכן קבעו תשעה באב בליל ט' אף שעיקר שריפת המקדש לא היתה בליל ט'. ואם הגירסא 'בערב תשעה באב', על כרחך צ"ל שרבי יוחנן אמר כן רק לפי רבנן וליה לא סבירא ליה וצ"ע. ובסדר עולם (פרק ח) הגיה רבינו אותו היום תשעה באב ומחק מלת "ערב". אמנם בסידורו שערי שמים (שער הדלק) כתב בפירוש שחזרו המרגלים בח' אב לעת ערב, וצ"ע. ודבר חידוש מצינו בדבריו במור וקציעה (סימן תקפ) וז"ל, ואולי גם בשבעה באב (עודם בדרך) קלקלו המרגלים מעשיהם ודבריהם שגרמו חורבן הבית, וככה בשבעה בו נכנסו גוים להיכל וקלקלו, עכ"ל.

סדר עולם שהדפיס רבינו בשנת תקי"ז עם פירוש עולם ברור

עוד העיר רבינו על מה שאמרו חז"ל "אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות", דקשה, היכן מרומז בפסוקים שהיה ענין בכי תחת בכי, וכבר העיר בזה הרמב"ן בחומש עיין שם. ובגמ' סנהדרין משמע הדיוק מלשון הכתוב באיכה (א, ב) "בכו תבכה בלילה", שמשמע שמחמת בכיה בלילה נענשו בבכיה בלילה. ומכל מקום כתב הרמב"ן וכן הביא רבינו, שראינו בפסוק בתהלים (קו, כז) שאכן נגזר החורבן אז, שכתוב "וימאסו בארץ חמדה וגו' וישא ידו להם וגו' להפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות". וגם ביחזקאל (כ, כג) כתוב "גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות". וראה בבמדבר רבה (טז, כ) שהיא נשיאות יד כנגד נשיאת קול, שהם נשאו קולם ועל כן הקב"ה נשא את ידו.

ובקינות ליל תשעה באב אומרים "בליל זה יבכיון וכו' בכי חנם בכו ונקבע לדורות וכו' בליל זה אירעו בו חמש מאורעות גזר על אבות בפרוע פרעות". ומשמע מכל זה שהיה זה בליל ט' באב. אכן ע"כ לאו דוקא אמר בעל הקינה, כי שם נזכר גם חורבן בית ראשון בלילה זה, וזה ודאי היה בליל עשירי כמבואר בגמ' שם.

חכמת יעקב

על מה אבדה הארץ - דעת רבינו בענין חכמת הפילוסופיה

הקדמה מצינו בחז"ל, שמצד אחד הכירו מעלת חכמות אחרות שהן יפות כשבאות יחד עם תלמוד תורה, בפרט כשלומד אותן החכמות כדי להבין ולהשכיל בדברי תורה. וכן בענין 'יופי' אמרו (מגילה ט, ב) שיפיופיותו של יפת שהוא יון ישכון באהלי שם. אך עכ"ז הרחיקו 'חכמת חיצונית' או 'חכמת יונית' כמטחוי קשת כאשר ראו מזה הריסת הדת. כבר בזמן היונים נתפשטה חכמת הפילוסופיה בקרב העם. ראשי הפילוסופיה סוקראטס, אפלטון, ואריסטו העמידו תלמידים וממשיכים דרכם [כמו אלבלג, וסרסה - לשון רבינו במגדל עז]. יצויין שהאברבנאל (ישעיהו נה) כותב שמלת פילוסופיא תרגומו "אוהב-חכמה" (פילו-סופיא).

בדברי הראשונים בזמן הראשונים היו גם מחכמי ישראל שלקחו יסודות מהפילוסופיה לשם שמים, כמו הרמב"ם, והאבן עזרא, והרד"ק. [ראה שו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק ד סימן לו) וז"ל, הראשונים שהיו רופאים כמו הרמב"ם והרמב"ן למדו כל החכמות, שהוא כל ענייני הטבע וענייני פילוסופיא ואסטרונומיא]. אבל רוב הראשונים הרחיקו חכמה זו מכל וכל, ראה בשו"ת הרשב"א (חלק א סימן תיד-תיז) שכתב שאף שיש שם "דברים מועילים" מכל מקום יש בה כמה נזק ויצא שכרו בהפסדו. ולכן קצף על אנשי פרובינציא שעוסקים בחכמה זו. ואחריו הרא"ש (כלל נה סימן ט) כתב שע"י לימוד בחכמה זו לא ישיג חכמת התורה. גם נכד הרא"ש (בעל שבילי אמונה) כתב שעל ידי חכמה זו ח"ו יבואו לידי ביטול עשיית המצוות, וראה עוד בשו"ת הריב"ש (סימן מה).

גירוש ספרד החסיד רבי יוסף יעב"ץ מגולי ספרד כתב (אור החיים פרק ה): "והאנשים אשר היו מתפארים באלו החכמות המירו את כבודם ביום מר וכו' וכפרו כל העיקרים אשר נתבארו במופת כגון שכר ועונש ותחיית המתים, או היו מסתפקים בהם, על כן לא מכרו את אדמתם נחלת העוה"ז על הספק, והיו מן כת המשומדים אשר אין להם תקנה". כמו כן רבינו כתב בג' מקומות (מעמדות ליום ה', שער הדלק, ודרוש חלי כתם) שהפילוסופיה הארורה גרמה החורבן של גלות ספרד.

הרמ"א והמהרש"ל בדורות האחרונים יש שלמדו חכמה זו, לקחו הפרי הטוב וזרקו את הקליפה הרעה. מי לנו גדול מהרמ"א בספר 'תורת העולה' שהביא קצת מאריסטו בענין הגלגלים, וכן מה שמצא בספר מורה נבוכים. על זה חרה אפו של 'שארו בשרו' המהרש"ל ואמר "שהתורה חוגרת שק" על זה. הרמ"א יישב השגות המהרש"ל והתנצל שלא עיין בספרי החיצונים אלא רק כפי מה שהרמב"ם העיד על דברי אריסטו שהם דברים אמיתיים (ונדפס הויכוח בזה בשו"ת הרמ"א סימן ו וסימן ז). בדור אחר זה השל"ה (מסכת שבועות נר מצוה אות נה-סב) האריך להרחיק חכמת פילוסופיא וציין לדברי הראשונים הנ"ל.

רבינו כתב בחלון המצרי (שער הדלק לתשעה באב) על מה אבדה הארץ, וז"ל, וכמדומני שגם השמדת בני ישראל מארץ אוקריינא [-בשנות ת"ח ות"ט], כפי מעלתם כך היתה מפלתן ועקירתן מכל הארץ ההיא, עם שהיו בה גם כן חסידי עולם, מכל מקום נראה שפשתה המספחת של פילוסופיא גם באותו הדור כמובן מתוך תשובת מהרש"ל להרמ"א, ולא עביד קוב"ה דינא בלא דינא, עכ"ל.

פילוסופיה בתקופת האחרונים עם הרוח החדשה של ה'אינלייטנמענט' בלע"ז ('הנאורות') שהתעוררה בעולם, שהיתה קרובה לתקופת רבינו, קמה תנועה חדשה של "מתפלספים" עם רעיונות והשקפות שהיו סכנה גדולה לעם קדוש. אנשים כמו די-קארט, קאנט, ושפינוזא הכניסו מחשבות זרות בעולם. לצערינו, לא היו ימים מועטים עד שנתפשטה תנועת ריפארם והשכלה בתוך עמנו. גדולי ישראל בדור דעה זה הרחיקו הפילוסופיה ביתר עז, ונביא דבריהם:

א) הגר"א כותב (יו"ד סימן קעט ס"ק יג) "והפלוסופיא הטתו ברוב לקחה לפרש הגמרא הכל בדרך הלציי ולעקור אותם מפשטן, וח"ו איני מאמין בהם ולא מהם ולא מהמונם, אלא כל הדברים הם כפשטן אלא שיש בהם פנימיות, לא פנימיות של בעלי הפלוסופיא שזורקין אותו לאשפה שהם חצוניות אלא של בעלי האמת". אין ספק שהגר"א היה בקי בכל מיני חכמה, רק פילוסופיא היה מרחק.

ב) הנודע ביהודה כותב (צל"ח ברכות כח, ב), "כת הפילוסופים המה מסתכלים מה לפנים ומה לאחור, ויש מהם שהמה נדחים מדחי אל דחי ומכפירה לכפירה עד שכופרים בחידוש העולם, וכן כופרים בחזרת העולם לתוהו כאשר יהיה רצון הבורא להחזירו לתוהו ובוהו, כי המה מסתכלים מה לפנים ואם אין העולם קדמון א"כ יש שינוי רצון בעת הבריאה, וכמו כן מה לאחור, וכו'. וכמו כן קצת מהם כופרים בנתינת הדת, וקצת מהם שכופרים בשכר ועונש, והם אומרים עולם כמנהגו נוהג עולמי עד, ובאמת בנים סכלים המה וכו'".

ג) הפרי מגדים בספר נוטריקון (קו יז) כתב שבדברי תורה ראשו מגיע השמימה, שכל שיוסיף לחקור ימצא נוראות ומתיקות. "ואמנם חכמה חיצונית פילוסופיא המזויפת, סולם מוצב ארצה וראשו ח"ו לשאול הגיע, מה שיוסיף בחקירה ועיון כל אחד סותר מה שלפניו, עד בהיותו במקום גבוה יעלה לכפירה גדולה חס ושלום", ומציין להגמ' שארבעה נכנסו לפרדס ואחֵר קצץ בנטיעות, ושוב הביא מדברי הצל"ח נ"ל.

דעת רבינו על חכמת פילוסופיא אודות לימוד פילוסופיה ומה טיבם של אנשים אלו, דן רבינו בספריו בעשרה מקומות ודיבר בגנותם בתוקף כדרכו. ראיתי לרשום המראי מקומות בזה: א) סידור עמודי שמים מעמדות ליום ד' (מנעו בניכם מן ההגיון). ב) שם, מעמדות ליום ה' (מהות הפילוסופים תחבולותם ותועבותיהם). ג) שערי שמים - שער הדלק חלון מצרי (עוונות שגרמו החורבן). ד) מגדול עוז (עלית הטבע וכינה אותם "הארורים הרשעים"). ה) לחם שמים פרק חלק (לימוד בספרי חיצונים). ו) עץ אבות על פרקי אבות (ג, יד) "דע מה שתשיב לאפיקורס". ז) בדרוש הקשורים ליעקב (דרוש חלי כתם). ח) שאילת יעבץ חלק א סימן י. ט) שם סימן מא, לימוד חכמת הניתוח בשבת. י) מטפחת ספרים (פרק ט אות נג).

מעתה הבוא נבא אל גישת רבינו לפילוסופיא. רבינו ידע היטב מימי נעוריו מדרך הפילוסופיה ומתחילה היה מקרב אותה, וכתב בחלון המצרי, "ואנכי היודע ועד, כי שקדתי על ספרי הפילוסופיא בבחרותי. ודבשם ומתקם מציתי. וקליפתן זרקתי. להג הרבה יגיעת בשר בדבריהם מצאתי. וקורת רוח לא ראיתי. לא הן ולא שכרן חפצתי. עמי היתה ושלחתיה מעל פני. וגרשתיה מנגד עיני. כי בקי אני בהם. ובמעשיהם המכוערים געלה נפשי, עכ"ל. ובשאילת יעבץ (חלק א סימן י) כתב "ואהא סמיכנא ועבידנא עובדא לעיין בבית הכסא בספרי פילוסופיא המועתקים ללשון עברי, כגון ספר המדות לאריסטו והדומה לו". מחמת שהכיר רבינו בסכנה העצומה, לכן האריך בה בספריו. ונביא קצת מדבריו כדי להבין דרכו בזה.

בסדר מעמדות (יום חמישי) הביא רבינו ש'הגיון' פירושו לימוד הפילוסופיה. אבל לא אמר עליה אלא 'מנעו בניכם', כי הקטנים יש למנעם משום שיכולים לבוא לידי קלקול קודם שמלאו כרסם מלחם ובשר של תורה, אבל הגדולים אין למנוע חכמה זו כי צריכים להבין ולהורות מה להשיב לאפיקורוס. וכעין זה כתב בספר מטפחת, וז"ל, לעסוק בה בקבע נאסר, אבל לא לבד הותר מכללו בדרך עראי, אך חובה היא כדי לידע מה להשיב לאפיקורוס וכו', ושמעתי מאבי מורי הגאון שבימי החכמים הגדולים שהיו בארץ פולין מלפנים היו ראשי ישיבות מכריחים תלמידיהם שילמדו בספרי העיקרים וספר העקידה לידע על מה אדני שרשי האמונה הטבעו. ויש שכר טוב למעיין בהם לעיתות ידועים אחר שמילא כריסו מתורה תחילה, עכתו"ד. וכעין זה כתב עוד בלחם שמים פרק חלק.

אודות הרמב"ם ג) בעץ אבות (פרק ב משנה יד) תמה רבינו על הרמב"ם שעסק בפילוסופיא וחיבר ספר המורה על דרך זה. ומכל מקום למד עליו זכות "שצורך שעה היה, כי מלאה הארץ מינות הפלוסופיא בימיו, והאפיקורסים שבדורו הציקוהו ויאלצוהו לעסוק בחכמה יונית למען יוכל עמוד נגדם". וכעין זה כתב בשאילת יעבץ (חלק א סימן מא), שהרמב"ם חיבר המורה "לצורך אנשי דורו בלבד, ואילו הדורות שבאו אחריו מיד מאנו בספר ההוא ולא אבו הלוך בדרכיו אף אם גבהו עמקו מחשבותיו ולא נודעו לכל נתיבותיו ומהלכיו". עוד הביא רבינו, שגם הרמב"ם עצמו בהלכות יסודי התורה כתב "שאין לטייל בפרדס אלא מי שמילא כריסו בשר ויין. שהוא התלמוד ודיני המצות, לידע האסור והמותר". עוד הביא שהרמב"ם העיד באגרת (פאר הדור סימן מא) "שלקט החכמות החיצונות לטבחות ולרקחות" (הובא בהערות משנת יעב"ץ מהרב בומבך שם). שוב כתב רבינו בתשובה הנ"ל שאין חכמות אחרות בכלל זה, כי חכמת הטבע ודאי מותרת ומשובחת וביחוד חכמת הרפואה הנצרך כמו שעסקו בזה שני גדולי עולם הרמב"ם והרמב"ן.

סיכום זאת תורת העולה מדברי רבינו שיש מקום ללימוד חכמות אחרות אבל יש לצמצמה: א) רק בדרך עראי ולא בקבע שלא להמשך אחריהן, בפרט שזה יגרום לו ביטול תורה. ב) לפעמים יש הוראת שעה כדי לדעת מה להשיב לאפיקורוס. ג) רק אחר שמילא כריסו בבשר ויין בתורה עצמה אז אפשר ללמוד חכמות אלו, שאז כבר יש לו יסודות חזקים ויהיו אלו לטבחות ולרקחות. ד) חכמות אחרות כרפואה וחכמת הטבע בודאי שרי בפרט כדי להבין דברי תורה.

תולדות יעקב

Shaali Serufah Ba'aish

**Much of the information in this article was taken from Kankan (Tammuz 5780), published by Reb Yossi Kwadrat of London, with his permission.*

Kinnah 41—The Burning of the Torah This *kinnah*, said on Tishah b'Av, is generally ascribed to Rav Meir of Rottenberg, lamenting the tragic burning of the Talmud on *erev Shabbos Parshas Chukas* (6 Tammuz) in 1244. However, Rav Yaakov Emden (*Siddur Shaar Hashamayim*) attributes it to a different Rav Meir, who lived 150 years earlier. Rav Wolf Heidenheim concurs.

Various *kinnos* printed throughout the generations all have a similar heading: "This *kinnah* was composed by Rav Meir *Shaliach Tzibbur* regarding the burning of the Torah and the *churban*." *Shulchan Aruch* (*Siman* 1) says that one should cry over the burning of the Torah. Perhaps the *kinnah* was recited throughout the year.

According to the initial *mesorah*, the incident occurred on or around Shavuos 1096, during the First Crusade. Although Rav Emden makes no mention of saying the *kinnah* on Tishah b'Av, it was incorporated into the *kinnos* as the massacres of 1096 are discussed extensively in the Tishah b'Av *kinnos*.

שְׁאֵלִי שְׂרוּפָה

11th or 13th Century? As mentioned, the *kinnah* nowadays, is commonly attributed to Rav Meir of Rottenberg mourning the burning of the Talmud on *erev Shabbos Chukas*. This is difficult for several reasons.

1) The *kinnah* references *Matan Torah* on Sinai and specifically discusses the **third** month (Sivan) when the Torah was given. Rav Meir bemoans the fact that the Torah was burned on the very day it was given. This indicates that the tragedy happened on Shavuos. The *kinnah* doesn't mention anything about *Parshas Chukas*. Additionally, why is the *kinnah* said on Tishah b'Av [and not on *erev Shabbos Chukas*]? 2) This *kinnah* is not mentioned in any of the writings of Rav Meir of Rottenberg, his *talmidim* or the *poskim* that discuss the event. 3) The *kinnah* grieves the martyrs at the time. We aren't aware of any martyrs when the Talmud was burnt in 1244. 4) The *kinnah* depicts the Torah on "rolled parchment" being burned; this is not how the Talmud would be described.

Cologne 1096 Although the main cities associated with the *gezeiros* of 1096 are the *Kehillos Shum* (Speyer, Worms and Mainz) on the Rhine, other *kehillos* were destroyed as well. Rav Shlomo ben Rav Shimon, an eyewitness to the *gezeiros* of 1096, describes the *gezeirah* of Cologne as follows: "In the city of Cologne they murdered Jews from Shavuos until the fifth day of Tammuz. When the Jews heard that their compatriots were being killed, they hid in the homes of their gentile neighbors. On the third day of the *gezeirah* the homes of the Jews were destroyed, the shul decimated and the *sifrei Torah* vandalized, tramped upon and burned." This is what the *kinnah* refers to when it says that "they came in the third and the *gezeirah* extended into the fourth."

Other Piyutim of Rav Meir Shatz Rav Meir, known as Rav Meir Shatz, composed a *kinnah* on the burning of the Torah. This Rav Meir is known for other *piyutim* as well, the most famous being *Akdamus*, which is read on Shavuos. Others are *maariv* for the first two nights of Pesach (quoted by *Tosafos* in the name of Rav Meir Shatz) and *selichos* for *erev Rosh Hashanah* (involving the *seder* of the *korban tamid*). These *piyutim* contain similar wording; one can also detect the almost identical style of these *piyutim*, Rav Meir's yearning for the return to Yerushalayim:

יֵרָאֶה כִּפֵּת הַמּוֹקֵד תַּשְׁלוּם שָׁלֵם סְבִיבָיִךְ. שְׁמֵךְ כְּשֵׁם מַלְכֵּךְ שְׁעָרַיִךְ כְּשִׁבְטַיִךְ בַּהֲסָבַיִךְ. הָעֵת כַּעֲדֵי תִּלְבְּשִׁי הֲדַר סָבַיִךְ בִּמְסִבַּיִךְ. **עוֹד תַּעֲדֵי תּוּפַיִךְ** טִלּוּל רוּבַיִךְ בִּרְחוֹבַיִךְ. שֵׁרוּת כֹּהֲנַיִךְ בַּאֲבִיבַיִךְ נְעִימוֹת לְוִיַּיִךְ בְּאַבּוּבַיִךְ. שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָיִם יִשְׁלָיוּ אוֹהֲבָיִךְ.

(מערבית ליל ב' של פסח)

כִּימוֹת עֲנוּתֵךְ יְנַחֲמֵךְ צוּר וְיָשִׁיב שִׁבוּת שִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן וְיָרִים אֶת שְׁפָלָיִךְ. **עוֹד תַּעֲדֵי בַּעֲדֵי שָׁנִי וְתוֹ** תִּקְחִי תֵּלְכִי בְּמָחוֹל וְצַהֲלִי בִּמְחוֹלָיִךְ. יָרוּם לְבָבִי בְּעֵת יָאִיר לָךְ צוּר וְיַגִּיהַ לְחָשְׁכֵּךְ וְיָאִירוּ אֲפֵלָיִךְ.

(קינה שאלי שרופה באש)

Although the *kinnah* was traditionally attributed to Rav Meir Shatz, that changed in 1855. A secular Jew and historian, Leopold Tzunz, declared that the *kinnah* mourns the burning of the Talmud in 1242. R' Yossi Kwadrat points out that Tzunz does not bring proof for his claim in his book *Synagogale Poesie des Mittelalters*.

לשון יעקב

Legion Language

In the *tefillah* of *Nachem* we say וַיִּבְלְעוּהָ לִגְיוֹנוֹת, וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי פְסִילִים, that the legions swallowed up Yerushalayim. In *Yerushalmi* the *nusach* is וַיִּירָשׁוּהָ לִגְיוֹנוֹת. In his commentary to *Nachem*, Rav Yaakov Emden says that the word *ligyon* is a Greek and Latin word denoting a large group of men in an army. He cites Rashi in *Chullin* 123a, who explains it to mean a band of men fighting a battle. See also *Brachos* 32b: "Every army of stars has thirty legions." The Mishnah in *Keilim* (29:6) discusses a *maatzad shel ligyonos*, an axe used by the army (according to Rambam in Peirush HaMishnah).

Historically, the Roman Legions were the largest military unit of the Roman army, comprised of over five thousand men. As the Romans launched their domination over much of the world, they perfected the "legion" system. Simple Roman citizens underwent rigorous training and were known as legionaries. The legions, with their enormous size and overwhelming power, literally "swallowed up" the areas they conquered; this is what the tefillah refers to. As Rav Emden points out, the word was originally a Latin word (*legio*) and was adopted by the Greeks into their language.